

על נסיעה במונית אוטונומית בשבת

רקע - מכונית אוטונומית בשבת
נסיעה ברכבת קיטור בשבת
המתירים לנסוע ברכבת חשמלית בשבת
האוסרים לנסוע ברכבת חשמלית בשבת
מדרון חלקלק בנסיעה במונית אוטונומית
'לעתיד לבוא הלכה כבית שמאי'
על ניראות, אוזירת השבת וצביונה
סיכום - נסיעה במונית אוטונומית בשבת

רקע - מכונית אוטונומית בשבת

לפני שש שנים פרסמתי בכתב העת 'המעין' (גיליון 223 [תשרי תשע"ח] עמ' 34 ואילך) מאמר על הלכות מכוניות אוטונומיות. המאמר עסק בעיקר בהלכות הקשורות לדיני ממונות ודיני נפשות. באמצע אותו מאמר נזכרה כבדרך אגב האפשרות להשתמש במונית אוטונומית בשבת. איזכור זה קיבל תגובה חריפה מאוד מאחד מגדולי ישראל, מו"ר הג"ר יעקב אריאל שליט"א, שכתב בגיליון הבא (גיל' 224 [טבת תשע"ח] עמ' 99) תגובה בכותרת "המכונית האוטומטית - חילול שבת מהתורה!".

להלן חלק מדבריו:

את אשר יגורתי בא. תלמידי חכמים מתחילים להתפלפל בנושא המכונית האוטומטית (או אוטונומית) בשבת, מבלי להביא בחשבון את ההשלכות החמורות שיש לעצם הדיון... גם אם נניח שההגדרה ההלכתית של האיסור היא 'עובדין דחול', משמעותו בנידון דידן הפוכה מהמקובל. כאן המשמעות היא הפיכת שבת קודש ליום חול ממש, חלילה. כל מי שעניו בראשו מבין שאם תותר חלילה המכונית האוטומטית יש חשש רציני שהשבת תתבטל מן העולם! לפני כל דיון בנושא חייבים להביא בחשבון את דעת הרמב"ן (ויקרא כג, כד) האוסר מסחר בשבת מן התורה שנאמר 'יהיה לכם שבתון', למרות שכל המלאכות הנעשות בו אינן מן התורה, אך בסך הכול אין כאן שבתון. זו מצוה מן התורה! ואין אלו דברי פרשנות גרידא, אלא הלכה למעשה... על כגון דא אמרו חז"ל 'חכמים הזהרו בדבריכם שמא ישתו התלמידים הבאים אחרים... ונמצא שם שמים מתחלל'. אני מציע בזאת לחבריי הרבנים להימנע

מכל דיון בפרטי פרטים של הנושא, גם אם כוונתם לאסור, כי יש מתחכמים שידחו את ראיותיהם ויסיקו מסקנות הפוכות. יש להתייחס לנושא זה בצורה אקסיומאטית וחד-משמעית: הנוהג במכונית אוטומטית בשבת עובר על איסור מהתורה, ודינו כמחלל שבת בפרהסיא, על כל המשתמע מכך! דיון בנושא זה יכול להיערך רק במסגרת פנימית של העוסקים בביטחון ורפואה בלבד.

דברי הגר"י אריאל שליט"א החרिפים הפליאו רבים, הרי ישנם אין ספור חידושים טכנולוגיים שנידון השימוש בהם בשבת. יתרה מזו, בתגובה לגר"י אריאל נכתב (שם עמ' 100):

קטונתי. חלילה שישמע דבר כזה, שברצוני להתיר את האסור ולטהר את הטמא. ההיפך הוא הנכון: כל רצוני הוא להעלות על נס בבמה הלכתית מכובדת שישנו 'חדש' שעומד לא על הפתח אלא נמצא כבר בבית ועלינו לדון בו. לכן כתבתי, כפי שציין כבוד הרב, שעל אלו המוסמכים לכך לדון בנושא בתחום שלהם. עם ישראל צריך להיות "אור לגוים" בכל נושא.

בהמשך לתגובה הנ"ל הגר"י אריאל שליט"א בכנס העולמי ה-28 לדיני ממונות שהתקיים בחודש שבט תשע"ט דן לעומק בנושא בחלק "חושן משפט" שבו, אך לא בחלק "אורח חיים", שבקשר אליו רק אמר שהשימוש בו בשבת אסור.

אלא שהזמן דוחק. מכוניות אוטונומיות כבר נמצאות על הכבישים, ובשנה האחרונה בעיר סאן פרנסיסקו אישרו הפעלת חברת מוניות של מכוניות אוטונומיות¹, כן המצב גם בסין². אומנם מדובר על זמן התנסות, והאישורים מוגבלים, אך ניסיון העבר מראה שתוך שנים ספורות הפעלת המוניות האוטונומיות תתרחב לעוד מוקדים, עד שזה יהפך לדבר שבשגרה. לא רחוק היום שבו יהיה ניתן להזמין מונית אוטונומית מספר ימים מראש לשעה מדויקת כדי שתסיע את המזמין למקום שהזמין. במוניות אוטונומיות כאשר המונית מגיעה לבית הלקוח הדלת נפתחת לבדה בצורה אוטומטית והתשלום מתבצע דרך הוראת הקבע של היישומון (אפליקציה), כך שלכאורה לא מתבצע שום איסור ע"י הנוסע, כך שנצרך דיון על ידי גדולי ישראל בנוגע להיתר או איסור נסיעה בשבת קודש במוניות אלו. ואף על פי שאני עפר ואפר לרגליהם, בחרתי קודש ברצוני להתחיל בדיון בנושא זה.

¹ <https://www.theguardian.com/technology/2022/jun/03/california-driverless-taxi-cars-san-francisco>

² <https://techcrunch.com/2022/04/27/baidu-pony-ai-win-first-driverless-robotaxi-permits-in-china/>

נסיעה ברכבת קיטור בשבת

בעיון בדברי רבותינו הפוסקים מצאנו שכבר לפני מאתיים שנה דן החתם סופר (שו"ת חתם סופר חלק ו סימן צז, ועיין בכף החיים, סי' תד סע' ה שהביא עוד ספרי שו"ת שדנו בנושא) בנושא נסיעה ברכבת קיטור בשבת, וכתבו לאסור ממספר סיבות:

- אם מלאכת ההבערה נעשית בשביל ישראל יש כאן בעיה של אמירה לנוכרי.
- הרכבת יוצאת מחוץ ל'תחום שבת'.
- הצורך לשלם על כך ביום השבת עצמו.

אלא שהחתם סופר מחדש שיטתו עוד איסור בנסיעת ברכבת בשבת גם אם כל שאר הבעיות תיפתרנה, בכך שאין לאדם "אוירת שבת" בנסיעה ברכבת, כי הוא נמצא בתנועה ובתזוזה מתמדת ואינו יכול לנוח:

דוקא בספינה שיושב בקתדרא ואינו מתקרב במעשה גופו ויושב ועוסק בעונג שבתו כמו בביתו ממש [יש מקום להקל לטוב בשבת כשאין בעיה הלכתית בזה], אבל הנוסע בדאמפ-וואגן אינו שובת וגופו נע ונד ואי אפשר לו לעסוק בעסקי שבת בשבתו אשר רגיל בהם בביתו, ומתקרב אל מקום מסחרו בשבת להיות שם ביום החול, פשוט דגרע הרבה טפי ממשחיק על התחום, ואיסור גמור הוא אפילו מדאורייתא להרמב"ן הנ"ל, ומפורש בדברי קבלה אם תשיב משבת רגליך וגומר ממצוא חפצך...

כן מצאנו בספר חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קל) שהביא את דברי שו"ת פני יצחק (ח"ה או"ח סי' א) לגאון רבי יצחק אבולעפייא שכתב לאסור נסיעה ברכבת משום חשש זילתוא דשבת ויו"ט "דעביד בהו עובדין דחול, שכמעשהו בחול כן מעשהו בשבת". וכדרכו בקודש הביא מדברי פוסקים נוספים שכתבו כדבריו.

אולם הכף החיים (שם סע' ו) הביא את דברי שו"ת זבחי צדק (חלק אורח חיים סימן כד) שהוכיח מהרשב"ם (מובא בתוספות עירובין מג, א ד"ה הלכה כרבן) שאין איסור עובדין דחול בנסיעה ברכבת, מכך שרצה להתיר נסיעה בקרון אך משום איסור תחומים לא התיר, ולא אסר משום עובדין דחול. גם התוס' שחלקו על הרשב"ם לא אסרו משום עובדין דחול אלא משום משתמש בבעלי חיים. בספר חזון עובדיה הביא סיוע לדברי הזבחי צדק מתשובת הרמב"ם (מהדורת פריימן סי' סד ובמהדורת בלאו סימן שו) שכתב:

ודבר ברור הוא שלא אסרו משום עובדין דחול אלא דברים שאפשר שירגילו ויביאו למלאכה.

כמו כן בשו"ת רב פעלים (ח"א סי' כה) הביא את דברי הנודע ביהודה ועוד פוסקים רבים שמדבריהם יוצא שהגדרת עובדין דחול היא: 'מעשה שאינו מעשה של קודש אלא של חול ויכול להביא לידי עשיית מלאכה', כגון נסיעה בשבת ברכבת מחוץ לתחום ומחוץ לעירוב מה שיכול להביא לידי בעיה של טלטול או איסור תחומין³.

כך שיוצא מדבריהם שבמקרה של רכבת חשמלית, וכמו כן במקרה של מונית אוטונומית שאין בה עשיית מלאכה חדשה בשביל יהודי אלא הכל מתוכנת לפני השבת כמו בשעון שבת⁴, ומדובר על נסיעה בתוך עירוב של עיר ואין צורך לשלם על הנסיעה, כך שאין חשש שיעבור על איסור של מוקצה או טלטול בשבת, ולכן לכאורה אין לאסור את הנסיעה באופן הזה.

המתירים לנסוע ברכבת חשמלית בשבת

כדי להיתלות באילן גבוה שיוכיח שאכן הבנתינו נכונה, נביא את דברי הגרצמ"ח עוזיאל זצ"ל בשו"ת משפטי עוזיאל (ח"א אורח חיים סימן ט, והניף ידו שנית בח"ג אורח חיים סימן לב אות ד) שכתב כך על נסיעה ברכבת עירונית:

אבל לע"ד נראה שחידוש זה של החת"ס לאסור רכיבה בקרון משום שגופו נע ונד הוא נסתר ממ"ש רמ"א (שם): אסור לישב ע"ג קרון שאינו יהודי מנהיגו בשבת משום שמשתמש בבהמה, גם שלא יחתוך זמורה. ע"כ. ולדברי החת"ס היה לו לומר גם טעם זה, דאינו שובת בגופו כיון שהוא נע ונד. ובאמת טעם זה דנע ונד הוא קלוש מאוד, שאם כן נאסור גם ההליכה ברגל משום שאין גופו נח, ואינו יכול לעשות את השבת בהילוכו כמו שהיה עושהו גם בביתו.

ולכן נראה שגם החת"ס לא אסר אלא להולך כל יום השבת או רובו, או אפילו בהולך למרחקים כאלה שאין אדם הולך בהם אלא לעניני מסחרו, או שמתקרב אל התחום כדי להיות במקום מסחרו במוצאי שבת... אבל בקרונות חשמליות או קיטוריות דנדון דידן שהשיבה היא נוחה, ואינה הולכת למרחקים גדולים אלא היא קבועה באזורים שונים שבעיר להקל ההליכה ממקום למקום ולהקל מעליו יגיעת הדרך בחמה מפני החמה ובגשמים מפני

3 לעומת הרמב"ן, שהובאו בדברי הגר"י אריאל שליט"א, עובדין דחול הינו נובע מביטול מצוות דאורייתא של שבתון. (עיין במאמרו של הרב אוהד פיקסלר שליט"א "הגדרת איסורי 'עובדין דחול'", 'המעין' גיליון 209 [ניסן תשע"ד] עמ' 37 ואילך).

4 יש בדבר גם דמיון במספר נקודות לשימוש ב'מעלית שבת', כגון האם כובד הנוסע שמשנה את כמות המחשמל המופעלת בנסיעה נחשב כמעשה, עיין שמירת שבת כהלכתה (מהדורה שניה פרק כג סעיף מט ובהערות שם, ובעיקר בדברי מו"ר הגרש"ז אוריבך זצ"ל בהערה קלוז) ובדברי הרב ישראל רוזן זצ"ל במאמרו "מעלית אוטומטית בשבת" (תחומין כרך ה).

הגשמים, אין מקום לאסור משום אם תשיב משבת רגליך, ולא משום גזרה דשמא ילך בה לדרך מסחרו, שהרי גם בהליכה ברגל אמרו שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול (שבת קיג, א), וכי יעלה על דעת מי לאסור ההליכה בשבת לצורך מצוה וכדומה שמא ילך למסחרו? והוא הדין לקרונות אלה שלא נעשו לשם נסיעות מסחריות אלא ללכת מרחוב לרחוב בעיר עצמה, אין לאוסרה אפילו משום גזרה.

אך הרב עוזיאל זצ"ל מגביל את הדבריו:

אולם אין הדברים הללו אמורים אלא בקרונות שמתנהגות על ידי לא-יהודים, וברחובות שרוב תושביהם הם לא יהודים... אבל במקום שרובם ישראל שנמצאים בו גם לא-יהודים מועטים אסור לישראל לרכוב בהם בשבת ויום טוב, הואיל וניכר הדבר שהגוי מנהיג קרונות אלה בשבת בשביל ישראל... וגם במקום שאין בו רוב ישראל אין להתיר הנסיעה בקרונות אלה בשבת אלא לאלה שאינם צריכים לשלם בכסף או כל מטבע אחרת בשבת עצמו, אבל אם צריך יהיה לשלם אסור.

והו בקודש חזיתי בראותי נעימות שבת אחים יחדיו, שבחזון עובדיה הסכים לדברי הרב עוזיאל זצ"ל, וכדרכו בקודש הביא פוסקים רבים שהסכימו לכך. כן הביא את דברי שו"ת לך שלמה (סי' ט דף יא, ב) שאסר נסיעה ברכבת חשמלית גזרה שמא יסע מחוץ לתחום, אך דחה דבריו "שאין לנו לגזור גזרות מדעתנו כנודע". וחתם בחזון עובדיה בדברי הפוסקים שכתבו להתיר נסיעה ברכבת חשמלית לדבר מצוה ולרופא, ואף לאדם זקן וחלוש שעליו להתפלל בציבור.

האוסרים לנסוע ברכבת חשמלית בשבת

אך עם כל זאת קשה מאוד לעכל דברי היתר אלו, כפי שמצאנו באגרות משה (יורה דעה חלק א סימן מד):

הנה אף שמדינא אין נראה בזה איסור למי שלא יצטרך לשלם, כגון שיאמינו לו, מ"מ ח"ו להתיר דבר כזה אף לדבר מצוה, דהא איסור מראית עין ודאי יש בזה... ואף אם כל בני העיר לא ישלמו נמי ח"ו להתיר דבר מפורסם למעשה חול שנוסעים העיקר לעשות מסחר ועבודה, ואיכא בזה חילול השם גדול. ויש גם ראייה קצת לאיסור מהא דביצה דף כ"ה דאמר ובלבד שלא יכתף, ופרש"י דמתחזי דרך חול ופרהסיא ולהוליך למקום רחוק טפי, עיין שם בד"ה אלונקי, וא"כ כ"ש הבאסעס [=אוטובוסים] וטריינס [=רכבות] שהולכים למרחוק טובא. וגם שם הא אין הכוונה חוץ לתחום אלא למרחוק בתוך התחום נמי אסרו משום עובדא דחול, וכ"ש בכאן. וגם בכלל אין להורות קולא במלתא דתמיהא

כן מצאנו בציץ אליעזר (חלק א סימן כא) שאסר הדבר:

בשבת ואפי' ביום טוב יש לאסור בתוך העיר נוסף לכל הטעמים האמורים למעלה גם משום דאושא מילתא, דנראה כנוסע למסחר, ומשום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ומשום כדי שלא יעשה מלאכות גמורות של חול... וכידוע אם יותר אצל ההמון לא יתכן שלא יבואו גם לידי חילולים אחרים כקניית כרטיס נסיעה וכדומה, וכך דרכו של יצה"ר, ובפרט כשהדור פרוץ בעו"ה בחילול שבת, ומחיצת הגדר שנפרצה אומרים לו גדור.

וכן מצינו בביצה (דף כה, ב) שאסרו ביום טוב לצאת בכסא משום זילותא אם לא שרבים צריכים לו, ע"ש ברש"י, ובאו"ח (סי' תקכב), ועיין במג"א (סי' שא ס"ק כז) שסובר דבשבת אפי' במקום שיש עירוב אסור, ע"ש במחצה"ש שהרש"ל חולק בזה, ובנו"ב מהדו"ק חאו"ח (סי' יא) ומהדו"ת חאו"ח (סי' כח), וי"ל שבנדו"ד שהזילותא היא הרבה יותר גדולה מלצאת בכסא, והוא עובדין דחול ממש, כולם מודים שאסור.

מדרון חלקלק בנסיעה במכונית אוטונומית

חזר וחיידד את דבריו הגרא"י ולדנברג זצ"ל (חלק יד סימן צג אות ב) והדגיש את המדרון החלקלק:

על דבר אם מותר לנסוע על הטראנוויא בשבת ויו"ט, נכונים המה הנימוקים של הרהמ"ח ז"ל לאסור אפילו בתוך התחום משום גזירה שמא יצא מחוץ לתחום, וכן מטעם זילותא... בכדומה לזה גאון-הדורות החתם סופר ז"ל בח"ו סי' צ"ו... [הנוסע] אינו שובת וגופו נע ונד ואי אפשר לו לעסוק בצרכי שבת בשבתו אשר רגיל בהם בביתו וכו', ולכן איסור גמור הוא אפילו מדאורייתא לשיטת הרמב"ן ז"ל, ומפורש בדברי קבלה אם תשיב משבת רגליך וגו' יעו"ש... וגדולים מעידים מפי כתבם מה שעניניהם ראו ולא זר שאותם שסמכו על ההיתרים מרעה אל רעה יצאו, מטראנוואי של מצוה לטראנוואי של רשות, ומטראנוואי למסילת הברזל מתוך העיר מעיר לעיר, ע"כ אסרו איסור רכיבת הטראמוואי לשום דבר אלא אם כן לצורך חולה, יעוין בספר ויא"מ ח"ב עמוד כ"א עיין שם, ואכמ"ל יותר מזה.

ונראה שחששות אלו של "מדרון חלקלק" המתחיל בהיתר לצורך מצוה ועובר לצורך רשות, מנסיעה קצרה לבית הכנסת ליציאה לעיר אחרת, חזקות עוד יותר כאשר מדובר על נסיעה פרטית במכונית.

עם כל זאת מסתבר שלדעת כולם יש להעדיף נסיעה במכונית אוטונומית להסעת

צוותי רפואה למשמרות בשבת, שהרי נסיעה במכונית אוטונומית שתוכנתה לפני שבת היא דרך מועילה יותר מאשר אמירה לנוכרי כפי שנעשה בימינו⁵. לפני סיום דברינו ברצוני להעלות עוד רעיון שיש לבקש מגדולי הדור לדון בו בכל הנוגע לשמירת "אוירת השבת" ו"צביון השבת".

לעתיד לבוא הלכה כבית שמאי'

שגור בלשון העם ש"לעתיד לבוא הלכה כבית שמאי". דברים אלו מובאים בספרו של ר' צדוק הכהן מלובלין 'פרי צדיק' (בראשית לחנוכה אות ח ד"ה אך הענין, ובעוד שלושה מקומות בספריו) ובספר עין איה (ברכות פ"ח אות ד) וכן בספר אמרי אמת וספר אש קודש ובעוד ספרים מאת מרבתינו בעלי הסוד.

על כן ברצוני להציע שיתכן שכדי לשמור על אוירת וצביון השבת בעולם שמכשיריו מתפתחים מעבר להגדרות של מלאכת מחשבת הידועים⁶, רבותינו גדולי הדור יתאגדו יחד לפסוק כבית שמאי שאדם מחוייב על שביית כליו (שבת יח, א)⁷.

על ניראות, אוירת השבת וצביונה

לפני סיכום הדברים ברצוני לסיים עם דברי הרב אלישיב קנוהל זצ"ל (צהר לט תשע"ו):

ברור שישתנה צביונה של השבת ממה שהיה דורי דורות. האם אנו מעוניינים בשבת מעין זו, הממשיכה את ששת ימי המעשה כמעט בלא הבדל להוציא את התפילות וסעודות השבת? האם אין להלכה מה לומר בתחום זה? נודה על האמת שגם כיום השבת שלנו שונה ממה שהייתה בדורות הקודמים. החשמל ושעוני השבת, מתקני החימום החשמליים הדומים לכירה גרופה וקטומה או לפחות מכך, מאפשרים לנו להתנהל בשבת בתחום התאורה והמיוזג והמזון כמעט כמו בימות החול... דוגמה לשימוש שהותר בשבת היא המעלית האוטומטית עם מנגנון שבת שרבים מן הפוסקים התירו להשתמש בה, ודוגמה להתלבטות היא נסיעה עירונית ברכב אוטומטי לחלוטין ללא נהג, בעיר שאין בה בעיית תחומין והעברה מרשות לרשות, שדינה לכאורה

5 עיין עוד בשו"ת שבת הלוי (חלק ו סימן מח) במה שכתב בנושא רכבת תחתית.

6 עיין מאמר "האם יש מקום לשימוש במכשיר "אמזון אֶקו" ודומיו בשבת?", המעין גיליון 242 [תמוז תשפ"ב] עמ' 77 ואילך והערה 8.

7 עיין מאמרו של הרב יהודה ברנדס שליט"א 'שביית כלים ואוטומציה בשבת', אקדמות כב, עמ' 118-96.

כדין מעלית שבת, אלא שגם אם היא משמשת לדבר מצוה, כגון נסיעה לבית הכנסת המרוחק מהבית או נסיעה לשמחה משפחתית או לביקור משפחתי, תהיה עוד זמן רב מושא לדיונים, מפני שיש בשימוש זה סכנה לפגיעה בצבינה של השבת.

כפי שכתב הגר"י אריאל שליט"א לעיל:

המשמעות [בהיתר נסיעה במכונית אוטונומית בשבת] היא הפיכת שבת קודש ליום חול ממש, חלילה. כל מי שעניו בראשו מבין שאם תותר חלילה המכונית האוטונומית יש חשש רציני שהשבת תתבטל מן העולם!

סיכום - נסיעה במכונית אוטונומית בשבת

מדברי הפוסקים יוצא שיש מקום להתיר בשעת צורך גדול נסיעה במכונית אוטונומית בשבת. אך נראה שהיתר זה הינו מדרון חלקלק, שהתועלת שבו עלולה להרוס ולעקור את העיקר שהוא האווירה והציביון של השבת. על כן נראה שיש להישמר מכך, ורק להתיר לצוותי רפואה וכדומה להשתמש בהם, וזה עדיף על פני שימוש "גוי של שבת".

'שלח אורך ואמיתך לראשיה שריה ויועציה'...

שְׁפָטְנֵי אֱלֹהִים וְרִיבָה רִיבֵי מַגוּי לֹא חָסִיד, מֵאִישׁ מִרְמָה וְעִנְיָה תִפְלְטְנֵי. כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי מַעוֹזֵי לָמָּה זִנְחָתְנִי. לָמָּה קִדַּר אֶתְהַלֵּךְ בְּלַחַץ אֵיבִי. **שְׁלַח אֹרֶךְ וְאִמְתֶּךָ** הַפֶּה יִנְחֹנֵנִי, יְבִיאֵנִי אֶל הַר קִדְשֶׁךָ וְאֶל מְשְׁכַנְוֹתֶיךָ (תהלים מג, א-ג)

רש"י: **שלח אורך** - הוא מלך המשיח שנדמה לאור, שנאמר ערכתי נר למשיחי (תה' קלב, יז), **ואמתך** - אליהו הנביא, שהוא אמיתי, נביא נאמן.

ראב"ע: **שלח אורך** - כנגד קודר אתהלקך. **ואמתך** - כנגד מאיש מרמה. **הר קדשך** - הר המוריה, ומשכנותיך - העזרות העתידות להיבנות בבית שלישי.

רד"ק: **שלח אורך** - כנגד קודר, כי הישועה היא האורה. **ואמתך** - כי כן ייחלתנו לקבצנו מכל העמים, ודברך אמת. **אל הר קדשך** - בית המקדש, שהוא הר המוריה.